

KALİGRAFİ SANATI PERSPEKTİFİNDE OTOMOTİZM ve ESTETİK KIRILGANLIK¹

Automotism And Aesthetic Fraggance In The Art Perspective Of Calligraphy

Doç. Yaşar USLU

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Sanatlar Bölümü, Eskişehir / Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-0787-7150

Cite As: Uslu, Y. (2021). "Kaligrafi Sanatı Perspektifinde Otomotizm Ve Estetik Kırılğanlık", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(48): 1759-1768.

ÖZET

Kaligrafik sanatı, harflere estetiksel biçim verme, anlam yüklemeye sanatı denilebilir. Yazı sanatının estetiksel biçim içinde kırılğanlığının organik dışavurumudur. Bu kırılğanlık geleneksel olanın modern olana geçişteki değişimin yorumlanmasıdır. Kaligrafik yazı farklı boyutlu yüzeylerde estetik izler bırakır. Nesnel görünümdeki deformasyonların bir kırılma içinde geometrik olmayan yani organik bir tavır ile akışkanlığını bize sunar. Bu doğal akışkanlık denetimsiz devingen eylemin eğilimi denilebilir. Estetik kırılğanlık kaligrafi sanatının oluşum sürecinde bir eksiklik bir olumsuzluk unsuru değildir. Aksine varoluşsal bir mesele ve görünüm açısından bir zemin oluşturur. Estetik kırılğanlık kaligrafik yazıda hassasiyet ve incelik, erdemli bir duygulanım yaratmaktadır. Kaligrafik yazının var oluş biçimiyle iç içe geçen kırılğanlık sanatın yaratım sürecinde plastike bir yük olmama gibi bir refleksi ortaya çıkarıyor. Böylece güzellik yolunda estetik bir tavır alınıyor. Bu çalışma, otomotizm (özdevinim) ve estetik kırılğanlık kavramlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın amacı, otomotizm (özdevinim) ve estetik kırılğanlık kavramlarını incelemek ve kaligrafi çalışmaları bu kavramlar bağlamında değerlendirmektir. Çalışma nitel bir araştırma olup; betimsel tarama yöntemiyle yapılandırılmıştır. Bilgiler literatür taraması yoluyla toplanmıştır. Çalışmanın sonucunda; otomotizm (özdevinim) ve estetik kırılğanlık kavramları bağlamında kaligrafik eserleri teknik ve içerik bakımından değerlendirilmiştir. Kaligrafik eserler farklı dönemlerde değişik sanat disiplinleri içinde görülmüş ve farklı sanatçılar tarafından yeniden yorumlanarak izleyiciye sunulmuştur. Kaligrafik sanat ile yapılmış görsellerin, estetiğin kozmosunda farklı yorumlamalarla nasıl bir gelişim gösterdiği görülmüştür. Sanatçının kendi devingenliği içinde kaligrafik yazıyı estetik bir tavırla geleneksel olan anlayışı yeniden yorumladığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Kaligrafi sanatı, yazı, otomotizm, estetik kırılğanlık.

ABSTRACT

Calligraphic art can be called the aesthetic form of letters, the art of loading meaning. It is the organic expression of the fragility of the art of writing in aesthetic form. This fragility can be called the interpretation of the change in the transition from the traditional to the modern. Calligraphic writing leaves aesthetic marks on different sized surfaces. It presents us the fluidity of the deformations in the object-like appearance with a non-geometric, in other words organic attitude in a fracture. This natural fluidity can be called the tendency of uncontrolled dynamic action. Aesthetic fragility is not a deficiency in the formation process of calligraphy art, but an element of negativity. Rather, it is an existential issue and a groundwork in terms of appearance. Aesthetic fragility creates a virtuous affect in calligraphic writing with precision and delicacy. The fragility, intertwined with the mode of existence of calligraphic writing, reveals a reflex of not being a burden on plastic in the creative process of art. Thus, an aesthetic attitude is taken in the way of beauty. This study is based on the concepts of automotism (automata) and aesthetic fragility. The aim of the study is to examine the concepts of automotism (automata) and aesthetic fragility and to evaluate calligraphy studies in the context of these concepts. The study is a qualitative research; it is structured by descriptive-scanning method. Information was collected through literature review. As a result of the study; His calligraphic works were evaluated in terms of technique and content in the context of the concepts of automotism (automata) and aesthetic fragility. Calligraphic works were seen in different art disciplines in different periods and were reinterpreted by different artists and presented to the audience. It has been seen how the visuals made with calligraphic art develop with different interpretations in the cosmos of aesthetics. It is seen that the artist reinterprets the traditional understanding of calligraphic writing with an aesthetic attitude in his own dynamism.

Keywords: Calligraphy art, writing, automotism, aesthetic fragility.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun ilk iletişimi seslerle olduğu varsayılırsa, bu ses frekansının görsel hali ise resimli anlatımlar olduğu söylenebilir. Farklı ve çeşitli malzemelerle oluşturulan bu biçimleme eğilimi deneysel bir resimleme dilini oluşturmaktadır. Günümüze kadar ulaşan bu görsel dil, resimleme aktarımı sesle olmamış ve M.Ö. 15.000'li yıllarda mağara duvarlarına yapılan bu çizimler ile gerçekleşmiştir. Duvara çizilen bu resimler günümüze kadar çeşitli aşamalarla değişime uğrayarak görsel bir iletişim dilini meydana getirmiştir. İlk etapta formel olan bu görseller daha sonra informal (Formsuzluk) bir deneyim sürecine girmiştir. Sanatın özünde form değil, formsuzluk (informe) vardır (Bataille, 1929). Formsuzluk yalnızca belirli bir anlamı olan bir sıfat değildir, her şeyin kendi formu olması gerekliliğini dünyaya getiren bir terimdir. der. Breton ise burada şu vurguyu yapar. Formdan kurtulan imgeler, formsuz imge karşısında maddenin ağırlığı altında ezilir demektir (Breton, 2009). Formlarla anlam değil formsuzlukla anlamsal görevler yüklenilmektedir. Primitif dönemlerde yapılan çizimlerde anlatılan olaylar zaman içerisinde detaylarından arındırılarak

¹ Bu makale, 20.06.2021 tarihinde ISARC 1. INTERNATIONAL ART AND LITERATURE CONGRESS, ANKARA, çevrim içi sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

şekillere dönüşmesi, şekillerin işaretlere, işaretlerin ise sembolik imgelere dönüşmesi günümüzdeki anlamıyla yazının oluşmasını sağlamıştır. Burada anlamdan ziyade anlamsal görev yani işlevsellik ön plana çıkmaktadır. Böylece insanlar arasındaki iletişim, tarih boyunca görsel iletişim sürecini önemli aşamalardan geçirmiştir. Wigan görsel iletişimdeki bu çizme, resimleme eğilimini anlatırken; tarih boyunca, insanlar arasındaki problemlerin çözümü, yorum yapma, bilgilendirme, esinlendirme, açıklama, eğitime, teşvik etme, şaşırtma, büyüleme, hikâye anlatma gibi işlevler için yaratıcı, farklı ve son derece kişisel yollara başvurarak içeriğin görsel bir biçimde iletilmesini sağlar” (Wigan, 2012: 9) şeklinde tanımlanmaktadır. Anlam formu ilişkiliydi, formsuzluk ise anlam sistemini bozuyordu. Bir sözlük artık kelimelerin anlamlarını karşılayamıyorsa, kelimelerin görevleri başlar. Başka bir anlatımla söyleyecek olursak görsel bir yapıda renk, çizgiler, lekeler bir araya gelip eserin oluşmasında etkili olmuyorsa; anlık ve refleksiyle yapılan tek bir renk, tek bir çizgi veya tek bir leke bu görevi üstlenir ve bu görevi yapar hale gelir.

2. KALİGRAFI VE YAZI

Yazı, tarih öncesi dönemden günümüze kadar bilgi aktarma ve iletişim kurma görevini üstlenmiştir. Yazı bir iletişim aracı olmasıyla beraber aynı zamanda biçimsel bir tasarım ögesidir. Güzel yazı anlamına gelen kaligrafi, aşına olduğumuz alfabeyi de ifade eder (Winters, 2004:7). Grafik tasarımın ayrılmaz bir parçası olan tipografiden farklı olarak kaligrafi, güzel yazı yazma sanatıdır. Aslında kaligrafi, tipografinin atasıdır. Kaligrafinin tipografiden farkı, elle yapılması yani değişik malzemelerle, fırça, kalem, kesik uçla yazılmış el yazıları olmasıdır.

Yazı, görsel konumuyla iletişimin temel bir ögesidir. Bilgi verme yanında tasarımcının veya sanatçının yetenek ve zihinsel kurgusuyla uyarlanmış anatomik biçimiyle özel yaratımlardır. Böylece nitel olarak bir duygunun, bir fikrin anlatımsal ifadesidir. Bu görsel ifade anlatımı daha da büyüyerek bir kültürü oluşturabilirler. Farklı coğrafyalarda, farklı şekillerde ortaya çıkmış olan kaligrafi, özellikle matbaanın keşfinden önce büyük önem arz etmiştir. Bugün Grafığın bir dalı olan tipografi'ye benzetilebilir ve sıklıkla yazı sistemlerine veya farklı hat kültürlerine göre sınıflandırılır; Hüsn-i hat (İslami kaligrafi), Şodo (Japon kaligrafisi), Thu pháp (Çin kaligrafisi), Batı kaligrafisi gibi (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaligrafi> 09.05.2021).

Yazı ögesi, görüntüyle birlikte kullanılıyorsa, görüntünün plastik yapısından bağımsız değildir; bütünü bir parçasıdır. Yazı; sanatçı tarafından, estetik düzen gereği olarak deforme edilebilir; ama bu kendi içinde doğru görülebilen bir deformasyondur. Kompozisyonda yer alan yazının, exlibristeki varlığı nedeniyle okunabilir olmasının yanı sıra biçimiyle ve ritmiyle de kompozisyonun ahenkli bir tamamlayıcısıdır. Bu durum, Exlibris sanatçısının / tasarımcısının hiç bir zaman göz ardı edemeyeceği sorumluluğudur (Denli, 2010;129-131).

Yazı, söylenileni daha sonra kullanma, işitileni okunur kılmak için biçimsel bir “bilgi depolama aracı” olarak tanımlanmaktadır (Frutiger, 2002: 208). Kaligrafi, Yunanca: kállos yani güzellik ve grafi, yazı kelimelerinin bir arada kullanılarak geliştirilen, dekoratif amaçlı kullanılan, bir el sanatı çeşididir. Kaligrafi sanatını icra eden sanatçıya, *kaligraf* denir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaligrafi>). Bu el sanat dalının çağdaş bir tanımı ise, işaretlere anlamlı, ahenkli ve hünerli bir şekilde biçim verilmesi şeklindedir (Mediavilla, 1996). Sanatçı tarafından oluşturulan belirli bir yazı stili, yazı üslubu, yazı tipi, hat türü, olarak ta tanımlanabilir. Marsh, kaligrafiyi güzel el yazısında tutarlılık olarak ifade eder. Bu tutarlık, yazıda şekil, çizgi, ağırlık, boşluk ve ritim tutarlılığıdır (Marsh, 1996: 7).

Kaligrafi, sanatçının ustalıklarla kendine özgü sanatsal tavrını ortaya koyarak yazının biçimsel güzelliklerini ortaya çıkarması olarak açıklanabilir. Thomson Kaligrafinin evrimsel sürecinden söz ederken, bütün kaligrafiler yazıdır ancak tüm yazılar kaligrafi değildir (Thomson, 2003: 12) demektedir. Kaligrafik bir üslup oluşumunda harflerin estetik kaygılarla bir ritim duygusu uyandırarak, özgün bir tarzı yansıtacak şekilde oluşturulması kaligrafiyi yazıdan ayıran en önemli özelliklerdendir.

Kaligrafide üslup, tarz oluşumu, alfabenin anatomik yapısıyla da doğrudan ilişkilidir. Latin alfabesindeki geometrik yapı, farklı kültürlerde özellikle Uzak Doğu ve İslam kaligrafisindeki formların kıvraklığı, fırçanın hareketinden doğan serbest figürler, kaligrafide sanatsal ifadeleri oluşturmuştur. Yazar, Batı kaligrafisindeki, düşünceye dayalı okunurluk kaygısı ön plandayken; İslam ve Uzak Doğu Kaligrafisinde sanatçının duygu ve ifadesini ortaya koyduğu üslubun, biçime dönüştüğünü belirtmektedir (Yazar, 1987: 7).

Yazıya estetik boyutlar kazandıran kaligrafi, harfler arasındaki uyumun düzenlenerek, kâğıt veya farklı yüzeylere kalem veya fırçayla uygulanan bir el yazma sanatıdır. Her ülke ve kültürün sembolik yazı formlarının biçimsel ve sistemli bir düzenleme hali de denilebilir. Halen her kültür tarafından geliştirilerek

modern hale getirilerek kullanılmaktadır. Sanatçılar tarafından estetik somutluğun, ruhsal güzelliğini ve inceliğini yansıtmaktadır. Kaligrafide belli başlı kurallar vardır. Harfler arasındaki mesafeyi ayarlamak, yazılan yazıya akıcı ve zarif bir ifade kazandırmak, harflerin şekilleriyle gözü rahatsız edecek ya da okunmayacak kadar oynamamaktır (Mediavilla, 1996). Ancak günümüz modern kaligrafî anlayışında artık kelimelerin okunması yanında; güçlü, özgün, estetiksel bir kompozisyonun yansıtılması, harflerin okunabilirliğinin yerine geçtiği göstermektedir.

Turani, yazı ve hat konusunda Klee'nin sanatıyla karşılaştırırken, sanatçının kendisini kurtardığı aktif bir varlık alanı olarak bahseder. Dinamik bir ruhla, serbest ve gagesiz bir şekilde hareket etmek olduğunu vurgular. İllüzyonist bir taraf değil daha çok grafiksel yönünü gösteren imajlardır. Adnan Turani, çizgi kullanımını kaligrafinin, yani el yazısının heyecanı ve içgüdüsellığı ile sanatsal yaratıcılığın resimlerinde ortaya çıktığı öge olarak nitelemektedir.

Şekil 1: Adnan Turani, Tuğrani Tuğra, 1976, Sulu Mürekkep, 50x60cm., Ankara, Özel Koleksiyon.

Şekil 1' deki yazı görüntüsü organik soyutlamaya (geometrik olmayan) yani doğal akışkanlı olan bir seçki sunar bize. Katı, statik ve geometrik biçimsel yoruma yer verilmez. Ruhsal bir akış içinde vahiy şeklinde kendini nesne boyunduruğundan kurtararak kendini bize gösterir (Yılmaz, 2006; 63). Ama belirsizlik devam eder. Gerçek görünüş, nesnel yüzeye yansiyacak ama belirsizliğin verdiği aura ile görünmeyecektir. Görünüm tek bir düzlemde tutulma eğilimi içinde olacaktır. Turani, buradaki sulu mürekkep çalışmasında, geleneksel geçmişin izlerini Arap alfabesi etkisi ile ilgili olduğunu düşünürsek, yazıdaki dinamik ruhu, serbest ve gagesiz bir şekilde soyutlamıştır.

Şekil 2. Adnan Turani, Horoz, Kağıt Üzerine Karışık Teknik, 2007
Kaynak: <https://adnanturani.com/eserler/210> 22.05.2021

Turani yapmış olduğu özdevinimsel sanatıyla, sanatını soyut bir organizma ve yaşayan bir efsane olarak nitelemektedir. Bu devinimsel hareketin dozu biraz artırırsan coşkuya yaklaşırsın biraz daha artırırsan ölür diyerek heyecanlı bir biçimleme serüvenine girişi anlatmaktadır (Turani, 2016). Şekil 2 de karışık teknikle kağıt üzerine bir horoz figürünü yapmıştır. Özellikle siyah çizgisel hareketlerin, kaligrafik özelliğe sahip kıvrak bir desenin (otomotizm) hareket halinde duran biçimlerinden hareketle oluşturulmuştur. Hem yazı niteliği koruma hem de yazı niteliğini deforme edip soyutlama yaklaşım biçimi, geçmişle bugün arasında bir köprü kurmaya çalışma kaygısı olabilir düşüncesini akla getirmektedir. Turani yapmış olduğu eserde devinimsel hareketin egemenliğini de göstermiş olmaktadır. Yani, egemen istisnayı belirleyendir diyor Carl Schmitt(Artan, 2017).

Şekil 3, Abidin Elderoğlu, Kâğıt Üzerinde Karışık Teknik, 1979

Kaynak: http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=60 22.05.2021

Şekil 3'te Abidin Elderoğlu'nun eserine bakıldığında 1940'lı yıllardaki figüratif resim anlayışından uzak, soyut dekoratif anlayışa yönelimi görmekteyiz. Soyut sanat eğilimlerinde hat yazısının plastik değerlerinden yararlanan sanatçı, bu alanda özdevinim içinde lirik soyut bir çizgi sentezine kendine has özgünlüğü ile ulaşmıştır. Buradaki enerjik devinim, geçmiş ve gelecek arasındaki sentezin geçiş manevraları denilebilir. Buradaki resimde formlar tamamen içselliği vermekle beraber kaligrafi sanatındaki otomatik hareketlerle yapılan eylemin, yuvarlak ve kıvrımlı hatlar ile biçimlerin doğrudan yazı formunu ortaya koyar. Sanatçının bu yaklaşımı, onun özgün bir üsluba ulaştığını gösterir.

Bu özgün olma süreci kaligrafi sanatının bazı durumlarda, otomotizm (özdevinim) yönteminden hareketle mekanik değil organik bir davranış ortaya koymaktadır. Belirli pratikler sonrası el hareketlerinin hızlanması ile ezberle çizgisel eğilimler belirlemektedir. Bu yöntemle yapılan çalışmalar belirsizlikle kuşanmış ve saf bir nesnel görüntüde iz bırakmıştır. Yazıdaki gerçeklik görgüsünü farkındalık yaratarak yeni bir anlayışla çözüme uğraşısıdır. Kaligrafik sanat eyleminin sürecinde estetiği çok fazla düşünmeden, denetimsiz bir tavırla yapılan çalışmalarda otomotizm eğilimi görülmektedir.

3. OTOMOTİZM (Automatism)-ÖZDEVİNİM

Hiçbir estetik ön yargıya, ilke ya da kurala bağlı kalmayan, beyinle denetlenmeyen, bilinçsizce otomatik bir biçimde yapılan sanatsal çalışmalardır. Kısaca otomatik olma özelliğidir. 1910'lu yıllarda Dadacı sanatçıların yarattığı bu davranış biçimi, 1920 ile 1930 arasında gerçeküstücülerce de kullanılmıştır (<https://sanatsozlugum.blogspot.com/2012/05/otomatizm.html>). İrâdenin hatta bâzı durumlarda şuûrun dışında kendiliğinden gerçekleşen hareket ve faaliyet, öz devinim olarak tanımlanır. Alışagelmiş ezberle yapılan çalışmalar da denilebilir. Aslında estetik Berardi'nin söylemiyle, organizmayla çevresinin ahenkli hale getirildiği disiplindir (Berardi,2012). Burada otomatik eylemsel hareket, aslında estetikten uzak değil, süreç içinde kendini yineleme, tekrar etme kuvvetidir. Bu kuvvet bir süre sonra kazandığı ivme ile eylemsel pratik bir döngüye dönüşmektedir. Başka bir tanımda; otomatist olan kişinin bilinçli kontrolü veya bilgisi olmadan yaptığı fiziksel faaliyetler. Kol hareketleri, yazı yazmak, çizmek, müzik çalmak gibi. Ayrıca Motor Otomatizmi olarak da bilinir (<https://paranormalhaber.com/index.php/2019/12/27/otomatizm-nedir/>, 06.06.2021).

Bergson hayatı hareketle, akışla açıklamaktadır. Ona göre aslında nesnel değil, hareketler vardır. Hareket halindeki hayat yaratma ve oluşu meydana getirir. Sonsuz bir virtüalite alanı olan hayat, maddenin direncini çok farklı şekillerde aşar. Bu da evrimdeki çeşitliliği meydana getirir(Cengiz, 2017;96). Otomotizm sanatta anlık içgüdüsel kendiliğinden olan bir hareketle reflektifsel (Yansıtıcı Şerit) bir aktarım söz konusudur. Sanatçı ve tasarımcı tarafından içselleşmiş ve içselleştirilmiş bir eylemin yapıtsal görünümü olarak izleyicinin karşısına çıkmaktadır. Hrant' a göre ise, kendiliğinden gelişen çizgilerle bilinçaltının bir yüzeye yansıtılacağı düşüncesi olarak da savunulmaktadır (Hrant, 2017).

Otomatizm, 1924'ten beri gerçeküstücülerin sanatta bilinçaltının yaratıcı gücünü ortaya çıkarmak amacıyla kullandıkları bir anlatım tekniğidir. Buradaki fark ise özgün bir hareketle motorlaşan, anlık bir hareketin sonradan bilinçaltına yerleşen öz devinim kazanılmasıdır. André Masson, Arshile Gorky ve Max Ernst, gibi sanatçıların yapmış olduğu bu değişik deneyimlemelerle imgeler oluşturulmuştur. Bu imgeler sonucunda bir sanat akımı meydana gelmiştir. Bu bazen olduğu gibi bazen de bilinçli olarak geliştirip zenginleştirilmiştir. Özellikle psikanalizdeki otomotizm tekniği, otomatik yazı, otomatik resim şeklinde sürrealistlerce sanatta uygulanmıştır. Bu amaçla öncelikle Sigmund Freud'un bilinçaltına ulaşmada kullandığı psikanaliz

yöntemlerinden serbest çağrışım, rüya yorumu gibi teknikler açıklanmış ve Andre Breton'un bu teknikleri nasıl sanatsal üretim aracına çevirdiği belirtilmiştir.

4. ESTETİK KIRILGANLIK

Borgna'ya göre kırılğanlık, doğallığın dışavurum simgesidir. Kırılğanlık içe doğru yönelen ve ancak davranışların ötesine geçilerek kendi içsellüğimizin ve başkalarının içsellüğünün uçurumlarından inerek ayırt edilebileceğimiz gizemli yollardan beslenen duygulanımsal ve varoluşsal bir var olma biçimidir (Borgna, 2018). Fenomenolojik olarak içsellüğimizin en derin yaratıcı katmanlarıdır. Güçsüzlük değildir. Acının ve sevincin varoluşsal refleksidir. Tıpkı tebessüm ve gözyaşının aynı anda bir insanda görüldüğü gibi. Hesapta olan veya olmayan anlam ve anlamsızlığın öngörülemez sınırının çizilmesidir. Her gün yanımızdan geçen izlerdir. Hastalık, sevinç, ölüm, yaşlılık, sessizlik, çekingenlik, ümit, korku, ruhsal sorunlar...

Estetik, Berardi'nin de dediği gibi, organizmayla çevresinin ahenkli hale getirildiği disiplindir (Berardi, 2012). Görülmeyen öngörülemezliktir estetik kırılğanlık. Estetik kırılğanlık, yoğunlukla hazırlanan görsel veya görüntülerin içselleştirilmiş formlar içinde kolektif bir yansımanın sonsuzluğudur (Sustam, 2020). Haz ve hissin ortak diyalogundan geçen doğallığın varoluşsal biçimidir. Sanat ve tasarım sürecinde kazanılan tecrübeler, doğanın taklit edilerek, otomatizm içerisinde konumlanması bu kırılğanlığı beraberinde getirmektedir. Öngörülemez estetik yoğunluk belirli yaptırımsal zorluğu da göstermektedir. Sanatçı veya tasarımcı, eser üzerindeki eylemsel harekette reaksiyon göstererek estetik üretim sistemini iyi ve kötü arasında yanlışa, kırılğanlığa itmektedir. Bu bağlamda estetik kırılğanlık olumsuzlukla sonuçlanma değil, sanatçı-tasarımcı arasındaki doğal bir döngüyü göstermektedir. Eser üretim yolculuğunda iniş ve çıkışların beraberliğidir. Yaratım duygusunun artefakt halidir. Aslında bu yaratım evreninin içinde estetik kırılğanlık sayesinde tekdüzelikten sıyrılarak çok katmanlı bir imkânın sınırlarını çoğaltabiliriz. Estetik kırılğanlık, yaratım sürecinin engelleyici unsuru değil otomatizm refleksiyle tetikleyici faktörü olabilir. Eser üretimindeki bu eylemsel hal, kendini yenileyen doğal bir döngüdür.

5. KALİGRAFİK SANAT PERSPEKTİFİNDE ESERLER VE YORUMLARI

Şekil 4. André Masson, Dessin automatique, Kağıt üzerine mürekkep, 40,6 × 29,8 cm, 1925-1926
Kaynak: <https://www.artsy.net/artwork/andre-masson-dessin-automatique> 16.05.2021

Lataour, kültür kavramının tanımını yaparken, insanın doğayı bir kenara koymamızla yaratılmış bir artefaktır" der (Lataour, 2008). Şekil 4' teki artefakt (insan eliyle yapılmış eser, yapay, istenmeyen görüntü) ise, Andre Masson'un eserinde; doğallığı içsel bir uzlaşa ile yüzey üzerine bırakılmış özdevingen çizgisel kaligrafik eylemin sanatçı ve sanat icrasının arasındaki kopukluğu giderici bir pratiğidir.

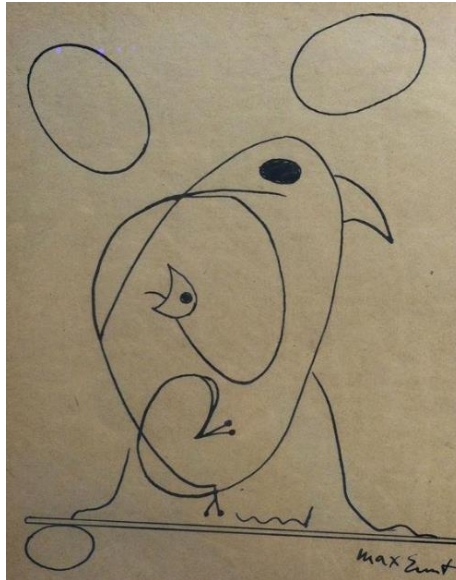
Masson'un çizgisel kaligrafik eserinde organik bütünlük, coşkusal bir titreşim uyandırmaktadır. Bir tür rezonans hali denilebilir. Üslubundaki imgesel kaligrafik hareketler belli belirsiz insanı sarmaktadır. İzleyende kendini ele veren çizgisel formlarla otomatizm yaşatmaktadır. İçsel devingenlik eylemi kaligrafik estetiğe bırakarak insanı içine alır.

Şekil 5. Arshile Gorky, Soyut Kompozisyon

Kaynak: <https://spic.one/20-famous-paintings-of-arshile-gorky/> 16.05.2021

Şekil 5'e baktığımızda Gorky, düşünce ve eylem pratiğindeki tutumları otomatik el hareketleriyle deforme ederek, yeniden bir görsel söylem alanı içinde kendisini ifade etmeye çalıştığını görmekteyiz. Tekdüzelik halinin yenilenen formlarıyla bu çatlaklar yaşam bulur. Kıvrak kaligrafik çizgilerle özdevingen hareket sayesinde sınırlar genişletilir. Yapıt kendini sağlama alır. Sanatçıya verilen imkân dâhilinde bir keşif olarak yeni bir görsel söylem dili ya da yazınsal hareketlerle çok katmanlı bir yapıya evrilir (Çil, 2021). Bir sanat yapıtı şans eseri değil, serbest, spontane fırça darbeleri ile çeşitli deneylerle yapıt. Bu yaklaşım, hüneri ortadan kaldırmanın ve sanatçının kişiliğinin derinliklerindeki temel yaratıcı içgüdülerin kilidini açmanın bir yolu olarak görülüyordu. Otomatizm, o zamandan beri modern resmin teknik repertuarının bir parçası haline geldi, ancak önemi Eylem resminin kendisiyle birlikte azaldı.

Şekil 6. Max Ernst, Siyah mürekkep kuş çizimi

Kaynak: <https://www.worthpoint.com/worthopedia/max-ernst-drawing-framed-1846397086> 16.05.2021

Şekil 6'ta görüldüğü üzere, Ernst, içsel boyutu ile doğal yaşam arasındaki yaşanan durumları anlatmaya, anlamlandırmaya yönelik, gerçek olan kuş figürünü, çizgisel konumlandırmaya çalışan bir tür eylemsellik işlevi görür. Gerçek ile görünen arasında görsel söylem üzerinden farklılaşır. Otonom bir biçimlendirme dili, gerçek görünüş, nesnel yüzeye yansıyacak ve rastlantısal belirsizlik evrenine doğru yol alacaktır. Beyinle denetlenemeyen bilinçsizce biçimlendirme eylemi ve eğilimi sayesinde belirginleşecektir.

Ernst, az sayıda kullandığı kıvrak bu çizgiler kontur çizgileridir. Buradaki kontur çizgileri perspektiften uzak ve aynı zamanda hacim ve üç boyut yoktur. Çizgiler iki boyutlu yüzey üzerinde geometrik olmayan şekillerin etrafında dolaştıkları için kontur çizgileridir.

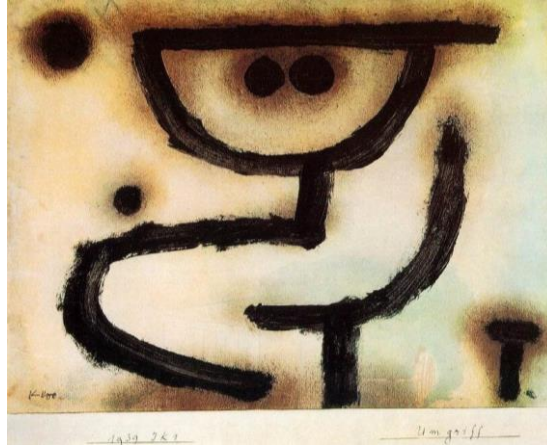

Şekil 7. Şemsi Arel, Yeşil Kompozisyon

Kaynak: <https://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=8> 22.05.2021

Şekil 7’de Arel’in çalışmasında sanatçının özdevinimsel, spontan el hareketi ile kişisel bir üslup kazanır ve el yazısı karakterine eş, kaligrafik biçimler meydana getirmiştir. Modernleşme sürecinde Türk Resim Sanatının önemli temsilcilerinden birçoğu bu tür kaligrafik yaklaşımı kompozisyonlarında kullanmışlardır. Bu sanatçıları; Adnan Turani, Abiden Elderoğlu, Erol Akyavaş, Şemsi Arel örneklendirebiliriz. Sanatçılar soyut bir yazıyı resimlerinde motif olarak yerleştirmiştir. Arel’in yapıtları, geometrik düzenlemeler doğrultusunda, devingen, dengeli, akıcı, kıvrak etkiye sahiptir. Eserlerinde özgün bir şekilde çalışmıştır.

Arel resimlerinde motif olarak donuk formlarda soyut yazıyı geometrik non-figüratif bir anlayışla kullanmıştır. Sanatçının içgüdüsel ya da rastgele değil, aksine bilinçli olarak hat sanatından aldığı öğeler, grafik tasarımda kullanılan tipografik öğeler kaligrafiyle benzerlik gösterir ve kompozisyonlarının daha dengeli ve akılcı biçimde düzenlenmesinde faydalı olmaktadır (Ersoy, 1998: 34)

Şekil 8. Kucaklama, 1939, Paul Klee

Kaynak: <https://www.paulklee.net/embrace.jsp#prettyPhoto>, 06.06.2021

Şekil 8’e bakıldığında ağırlıklı olarak kavisli birkaç çizgiye indirgenmiş bu çalışma, hızlıca yapılmış bir semboldür. İki siyah göz deliği olan yarım daire biçimli kafa, boynun dar sütununa yerleştirilmiştir. Gövdenin sağ yarısı görünür, sol yarısı ise desteklenmiş kolla sınırlıdır. Sağda, onay damgası veya ünlem işareti etkisi olan bir mühür bulunur. Sol üstte siyah bir gök cisimi var, daha aşağıda daha küçük olanı. Çubuk vuruşları kuru bir fırça ile siyah olarak uygulanır, böylece kalın çizgilerde farklılaşmalar üretilerek kendi içinde hareket oluşturulur. Bir kaç kuvvetli fırça darbesiyle, sanatçı etkileyici, aykırı bir kompozisyon yaratıyor. Geniş siyah çizgilerin içerisinde yer alan zıtlıklar, saf bir alan üzerinde varlığını haykıran aydınlık bir renk üzerinde konumlandırılıyor. Çizgi ve renk bu kez daha çok sesliliği temsil ediyor. Klee yaptığı bu çalışmada, yapıtın özgün olma sürecinde kendi yaşadığı dönemin kültürüne de katkıları artırmıştır. Farklılığı bir farkındalık olarak yaptıkları eserlerde göstererek bir bakış açısı kazandırmışlardır. Klee’nin eserinde geleneksel kaligrafi sanatının etkilerini modern bir üslupla yapıt üretiminde sergilemiştir. Klee’nin kucaklaşma adlı eserinde eylem halindeki kaligrafik sanat eğilimi, kendini yenileyen doğal bir temsili (mimesis) göstermektedir. Eylemsel iç devininim imge ile doğal bir döngüsüdür.

Kaligrafi ile oluşturulan bu eğilim sanatçıdan veya tasarımcıdan izleyiciye daha derin bir anlam aktararak eylemsel bir tepkime yaratmayı amaçlamaktadır.

Şekil 9. Evgenia Makarova, kağıt üzerine mürekkep, guaş, akrilik, soyut kaligrafi
Kaynak: <https://www.artmajeur.com/tr/artzhenyam/artworks/11375717/calligraphy-art> 06.06.2021

Şekil 9'da Makarova belirli ana yönlerle soyutlamalar yapıp hat sanatını göstermiştir. Otomatik bir eylem içerisinde alışılmış harf hareketlerini katmanlı bir şekilde kendine özgü bir üslupla bir araya getirmiştir. Makarova eserin bulunduğu tanıtım sayfasında bu üslubu şöyle dile getirmiştir. Harf unsurlarını bestelerimde kullanmayı tercih ediyorum, onların ritim oluşturmalarını izliyorum. Görüntüler şu anda aklıma gelebileceklerin şekillerini, katmanlarını alıyor. Resimlerim duygularımın ifadesidir demektedir (<https://www.artmajeur.com/tr/artzhenyam/artworks/11375717/calligraphy-art>, 06.06.2021).

Genellikle kaligrafi sanatındaki gösterilen bu tavır, soyut dışavurumun etkisiyle üretilen eserlerdir (İlden ve Ay, 2012). Kaligrafi sanatı ile yoğunlaşan sanatçıların çıkış noktası farklı kültürel yaratıların devingen formları üzerinden olmuştur.

Şekil 10. "Uzun Ömür" anlamında Çin kaligrafisi yazı örneği, 2017
Kaynak: <https://www.saatchiart.com/art/Painting-Chinese-Calligraphy-Life/1040683/3935521/view>, 06.06.2021

Şekil 10'daki kaligrafi yazısında, geleneksel olarak Çin'de en yüksek görsel sanat biçimi olarak kabul edilir. Çin kaligrafisinin yazı teknikleri, fırça kullanma biçimi, mürekkebin kullanım şekli, kompozisyon sanatı vb. ile vurgulanır. Sanatın ahenkli güzelliği satır aralarına yansır. Kaligrafi, Doğu Asya'daki en önemli sanat ve aynı zamanda en zarif yazı biçimi olarak kabul edilir. Çince karakterleri iyi yazmak her zaman bir tür başarı olmuştur. Çince' de bu kelime uzun ömür anlamına gelir. İnsanlar bu kelimeyi hep umut etmek için kullanırlar, kendileri veya yakınları uzun ömürlü olur. Günümüz modern sanatçıları farklı kültürlerin yazı formlarından esinlenerek yeni kaligrafik sanat anlatıları ile sanatçılara, tasarımcılara ve izleyicilere önemli katkı sağlamaktadırlar.

Sürekli yazma eyleminde olan kaligrafi sanatı, bir noktadan sonra otomatizm etkisi ile kişi kendine güvenerek yazdığına iyi bir sonuç alabilmektedir. Kaligrafi, yokuş aşağı akan bir su doğallığındaki akış, çevresel koşullardan etkilenebileceği gibi, farklı yazı stilleri de akıcılık için farklı yaklaşımlar gerektirmektedir. Kaligrafi, estetik bir kırılmalıkta kendine güvenle yazılmalı veya bir ritim içerisinde serbestçe dans koreografisini gösterebilmelidir. Bireysel ifade, kaligrafideki akıcılığın başka bir parçasıdır. Brown kaligrafi, akıcılık içerisinde kaligrafi sanatçısının tanımlayıcı, karakteristik bir özelliği olmaktadır (Brown, 2017) demektir.

6. SONUÇ

Geleneksel kültürlerin aktarılmasında önemli bir yere sahip olan kaligrafi sanatı, günümüzde yeniden canlanarak ve farklı etkileşimlerle, modern formların oluşmasıyla görsel ve estetik bir dışavurum sergilenmektedir. Estetik kaygıların yoğunlaşarak arttığı günümüzde farklı eylemler içerisinde yeni bir sanat ve tasarım formu olarak yerini almıştır. Kaligrafik sanat, sadece grafik tasarım alanında değil birçok plastik sanatlar disiplini de etkiler duruma gelmiştir. İki boyutlu yüzey düzenlemeler yanında farklı boyutlarda ve dijital platformlarda kullanılarak yeni sanat tasarım anlatıları kazandırmıştır. Kaligrafi sanatçıları geleneksel üslupları da kullanarak kendilerine özgü alışkanlıklar yanında biçimsel ve içerik açısından da yeni formatik bir bakış açısı getirmişlerdir. Burada geleneksel olanın ötelenmesi veya ötekileştirilmesi değil, aksine gelenekselden tam beslenerek, estetiksel kırılmalar da yaşanarak yeni yorumlar kazandırılmıştır. Aslında bu kaligrafi eğilimi ile dünya mirası olan görsel yazı kültürünün bir bütünlük içerisinde içselleştirilerek yeniden keşfedilmesi, tanınması ve kabul görmesini sağlamıştır. Bu kaligrafik gösterge, sanatçı ve tasarımcılar tarafından öz' ün kaybolmadığını da göstermektedir.

Elin hızlı bir şekilde hareketi ile sağlanan deneyimleme eylemi (otomatizm), beyinle denetlenemeyen bilinçsizce biçimlendirme eğilimi kaligrafi sanatından etkilenme ile yapılan sanat tasarım çalışmalarında görülmektedir. Aslında kaligrafi sanatı perspektifinde yapılan çalışmalarda veya uygulamalarda davranışsal olarak gösterilen devingen eylem, bu otomatizm (özdevinim) yönteminden hareketle mekanik değil organik bir davranış ortaya konmaktadır. Bu yöntemle yapılan çalışmalar belirsizlikle kuşanmış ve saf bir nesnel görüntüde iz bırakmıştır. Yazıdaki gerçeklik görgüsünü farkındalık yaratarak yeni bir anlayışla çözme uğraşısıdır. Burada içe dönük anlama değil, yaratımsal sürecin önemi ön plandadır. Yani plastike yansıma önemlidir. Devingen hareketin değişimsel yapısındaki görünüşür. Gerçekliği olmayan görüntünün yansımasıdır. Yazı karakterindeki informel eğilim bir nevi belirsizliği makûs talihini yani nesnenin gerçek görünümünün kaotik yapısal uzaklığını ifade etme çabasıdır. Rastlantısal hareket, tanrısal denklemlerle beraber devingen belirsizliği yaratmıştır. Bu görüntüdeki düşünsel çaba, belirsizlik içinde artarak devam eden çözümsel arayışla birlikte büyüyerek çoğalmaktadır. Artık izleyicide bu devingen helezoniğe kapıldığı için çıkmazdadır. Bu görüntü "kendiliğinden şey" duygusu ile üretilmiş bilinçli bir ürünsel yansımadır. Artık bu yapı veya yapısal görüntü; anlam ve içeriğin arkasında durmayan dolaylı etkisel (wirken) harekettir (Bewegung) (Heidegger, 2000; 554). Sonuç olarak, yapılan kaligrafik eğilim, deneyimleme ve yorumsal alımlama estetiği üzerindeki yoğunlaşma, görüntünün enformasyonu (şekillenen veri) ile onun negatifi ve düzensizliği olarak entropi çatışmasını oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Turani, A. (1960), Modern Resim Sanatının Gerçek Çehresi. Ankara: Doğu Ltd Şirketi Matbaası, Birinci baskı, s. 7.
- Artan, E. Ç. (2017). Yeni AKM: İmgelerle Tahayyül. <https://manifold.press/yeni-akm-imgelerle-tahayyul>, 06.06.2021
- Bataille, G. (1929). Architecture. Documents, s. 117.
- Berardi, F. B. (2012). Ruh İşbaşında, Çev. Fırat Genç, İstanbul, Metis Yay. s.116
- Borgna, E. (2018). Şu Bizim Kırılmalığımız, Çeviren: Meryem Mine Çilingiroğlu, İstanbul, YKY.
- Breton, A. (2009). Sürrealist Manifestolar. İstanbul: AltıKırkBeş Yayın.
- Brown, D. (2017). Brown Calligraphy. İrlanda: Quill Skill Publishing.
- Cengiz, C. A. (2017), Bergson Felsefesinde Bilinç, Süre, Madde ve Evrim İlişkisi Bağlamında Hayat. Mütfeffikir Aksaray Üniversitesi İslami ilimler Fakültesi Dergisi, 4(7): 79-98. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.331939>

Çil, M. (2021). Tipografi Literatürü 8, Tselentis, Brody ve Wozencroft, Rockport, Williams, Walter (+ DM), Osterer ve Stamm, <https://manifold.press/tselentis-brody-wozencroft-rockport-williams-walter-osterer-stamm>, 17.05.2021

Denli, S. (2010). Exlibriste Tipografi Ve Kaligrafi. Sanat Dergisi, 0 (9), 125-132. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Ataunigsfd/Issue/2597/33404>

Ersoy, A. (1998). Günümüz Türk Resim Sanatı (1950'den 2000'e), Bilim Sanat Galerisi, İstanbul

Frutiger, A. (2002). Grafist 6 / Oku Beni. S.208. İstanbul: Offset Yapımevi.

Heidegger M. (2000). Reden und Andere Zeugnisse Eines Lebensweges, 1910-1976, Band 16, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann GmbH.

Hrant M. S. (2017), Türk Resim Sanatında Gerçeküstücü Ressamlar, Pegem Akademi, 2017 Ankara. S.49

İlden, S. ve Ay, M. (2012). Modern Seramik Sanatında Kaligrafinin Kullanılması. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1) , 729-738. Retrieved From, <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Buyasambid/Issue/29824/320923>

Kahramankaptan, Ş. (2016). Adnan Turani Anlatıyor, (<https://www.sanattanyansimolar.com/adnan-turani-anlatiyor/1045/>, 22.05.2021).

Lataour, B. (2008). Biz Hiç Modern Olmadık. Norgunk Yay. Çev. İnci Uysal, s.123

Marsh, D. (1996). Calligraphy. Ohio: North Light Books.

Mediavilla, C. (1996). Calligraphy. Wommelgem, Belçika: Scirpus Publications

Sustam, E. (2020). Kırılğan Sapmalar, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Thomson, G. (2003). The Calligraphy Kit. San Fransisco: Chronicle Books

Wigan, M. (2012). Görsel İllüstrasyon Sözlüğü. İstanbul: Literatür Yayınları.

Winters, E. (2004). Calligraphy for Kid. New York: Sterling Publishing Co., Inc

Yarar, E. (1987). 20.y.y. Türk Resminde Kaligrafik Eğilimler, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, M. (2006). Modernizmden Postmodernizme Sanat. İstanbul: Ütopya Yayınevi.

İnternet Kaynaklar

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaligrafi>, 15.05.2021

<https://adnanturani.com/eserler/210>, 22.05.2021

http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=60, 22.05.2021

<https://sanatsozlugum.blogspot.com/2012/05/otomatizm.html>, 18.05.2021

<https://paranormalhaber.com/index.php/2019/12/27/otomatizm-nedir/>, 06.06.2021).

<https://www.artsy.net/artwork/andre-masson-dessin-automatique> 16.05.2021

<https://spic.one/20-famous-paintings-of-arshile-gorky/> 16.05.2021

<https://www.worthpoint.com/worthopedia/max-ernst-drawing-framed-1846397086> 16.05.2021

<https://ed.ogren-sen.com/sanat/762/index.html?page=8> 22.05.2021

<https://www.paulklee.net/embrace.jsp#prettyPhoto>, 06.06.2021

<https://www.artmajeur.com/tr/artzhenyam/artworks/11375717/calligraphy-art> 06.06.2021

<https://www.artmajeur.com/tr/artzhenyam/artworks/11375717/calligraphy-art>, 06.06.2021).

<https://www.saatchiart.com/art/Painting-Chinese-Calligraphy-Life/1040683/3935521/view>, 06.06.2021